Hovoříme s vědeckým a odborným asistentem Katedry strategie Vysoké školy ekonomické v Praze ing. Jaroslavem Schönfeldem, Ph.D.

PROJEKTY MAJÍ HLAVNĚ PŘISPĚT K LEGISLATIVNÍM ZMĚNÁM A K REFORMĚ INSOLVENČNÍHO PRÁVA

CENTRUM RESTRUKTURALIZACE A INSOLVENCE HARRYHO POLLAKA (CRI) NA VYSOKÉ ŠKOLE EKONOMICKÉ V PRAZE JE INSTITUCÍ PRO PORADENSKOU, PEDAGOGICKOU A VĚDECKOU ČINNOST V OBLASTI KRIZE PODNIKU, JEJÍCH PŘÍČIN, PRŮBĚHU A ŘEŠENÍ. V RÁMCI SVÉ SPOLEČENSKÉ ODPOVĚDNOSTI PŘISPÍVÁ I K VÝZKUMU A PRAKTICKÉMU ZVLÁDNUTÍ PROBLEMATIKY OSOBNÍCH BANKROTŮ. JAKÉ POZNATKY V RÁMCI SVÉHO VÝZKUMU ZÍSKALO A K JAKÝM ZÁVĚRŮM DOSPĚLO, O TOM JSME HOVOŘILI S VĚDECKÝM A ODBORNÝM ASISTENTEM VYSOKÉ ŠKOLY EKONOMICKÉ V PRAZE ING. JAROSLAVEM SCHÖNFELDEM, PH.D.

TEXT: KAREL ŽÍTEK, FOTO: KN

Za nejpodstatnější považujeme vstupy do diskuzí kolem přípravy několika posledních novelizací insolvenčního zákona

Insolvencemi se zabývá několik let i Vysoká škola ekonomická v Praze, konkrétně její Centrum restrukturalizace a insolvence (CRI). Čeho se týkají projekty tohoto centra?

Ještě před ustanovením CRI pracoval a dodnes pracuje při VŠE na tehdejší katedře podnikové ekonomiky, což je nynější katedra strategie Fakulty podnikohospodářské, vědecký tým Výzkum insolvence. Ten podnikal rozsáhlé výzkumy v oblasti insolvenčních řízení, především zkoumání jejich skutečného průběhu a výsledků. Šlo hlavně o dva na sebe navazující projekty podpořené ze strany Technologické agentury ČR. Nicméně hlavním cílem těchto projektů bylo přispět k legislativním změnám a k reformě insolvenčního práva. To se podařilo, řada námětů, které se zrodily během práce týmu Výzkum insolvence, se stala součástí několika posledních novelizací insolvenčního zákona. Současná činnost CRI jde podobným směrem a ostatně je zde i silná personální provázanost. Centrum se nyní podílí také na řešení projektu „Behaviorální důvody úpadku firem: experimentální přístup", který získal podporu GAČR. I zde je značné prolnutí jednotlivých vědeckých týmů. Centrum restrukturalizace a insolvence Harryho Pollaka, což je od ledna 2017 celý název, ale rozvíjí především vlastní rozsáhlou činnost v oblasti pedagogické a poradenské, samozřejmě i vědecké. Nicméně platí, že pokud hovoříme přímo o výzkumu a vědecké činnosti, tak na jedné straně souvisí s tím, co dělal a dělá v oblasti insolvenčních řízení vědecký tým Výzkum insolvence, na straně druhé je tady aktivita směřující k lepšímu poznávání úpadků důvodů úpadků podnikatelských subjektů.

K jakým nejdůležitějším závěrům vědecký tým CRI došel?

Tady je nutné zatím mluvit především o výsledcích, které se zrodily během trvání projektů podpořených TAČR a díky výzkumům, které na ně navazují. My asi za nejpodstatnější považujeme vstupy do diskuzí kolem přípravy několika posledních novelizací insolvenčního zákona. A tam je řada témat, které byly diskutovány v rámci týmu, byly k nim vysloveny nějaké závěry a ty se pak staly součástí legislativního procesu – tady můžeme mluvit například o mezeře krytí, která se dostala do novely, jejíž účinnost nastane v polovině tohoto roku, můžeme hovořit o elektronické přihlášce pohledávky, můžeme hovořit také o opatřeních, kterými se vyjasňují některé okolnosti kolem místní příslušnosti soudů, můžeme mluvit i o elektronické závěrečné zprávě insolvenčního správce, určitě lze zmínit otázku předběžného zkoumání insolvenčního návrhu soudem v případě, kdy existuje pochybnost o čestném úmyslu navrhovatele. Samozřejmě ale z hlediska veřejnosti je asi zajímavější fakt, že jsme podrobili vcelku detailnímu zkoumání 3222 případů dokončených insolvenčních řízení a díky tomu jsme vytvořili rozsáhlou databázi výsledků těchto řízení. Například na základě těchto zkoumání se postupně zrodila představa o elektronické závěrečné zprávě.

Vyšla zajímavá publikace autorů – členů CRI – Smrčka, Plaček, Schönfeld, Louda s názvem Insolvenční řízení (očekávání, realita a budoucnost insolvenčního zákona). Co všechno v ní najdeme?

Klíčovou částí této celkem rozsáhlé knihy jsou právě výsledky z toho zmíněného výzkumu. My jsme v hlavních kapitolách shrnuli řadu poznatků, které jsme získali během výzkumu. Ale ta kniha je širší – je zde podána určitá analýza vývoje insolvenčního práva, jsou zde výsledky mezinárodních srovnání, další data o situaci v České republice, například rozbor údajů zveřejňovaných ministerstvem spravedlnosti, lze tam najít i řadu údajů soukromých společností, které se zabývají sledováním insolvenčních procesů. Ale určitě to nejsou jenom suché statistiky – pustili

Ing. Jaroslav Schönfeld, Ph.D.

"Podle mého názoru se podařilo za poslední roky insolvenční zákon významným způsobem zlepšit," říká Jaroslav Schönfeld.

jsme se i do takových pro veřejnost asi zajímavějších témat, jako je třeba četnost šikanózních návrhů. Ostatně jako v řadě jiných detailů, tak i zde jsme nejprve museli definovat, co vlastně pojem „šikanózní návrh" označuje. Neboť je to jeden z pojmů, který je sice hodně používán, ale vlastně není tak úplně jasné, co přesně označuje. V závěru je pak i rozsáhlá zmínka o problematice tak zvaných virtuálních sídel. Jenom velmi krátce – podnikatelský subjekt se sídlem na virtuální adrese má vyšší pravděpodobnost úpadku a jeho věřitelé mají nižší pravděpodobnost plnění, než je tomu u podnikatelských subjektů, které bychom z tohoto hlediska nazvali „standardními".

Uspokojení jednotlivých věřitelů a skupin pohledávek u řízení s dlužníky s virtuální adresou

Zdroj: www.vyzkuminsolvemnce.cz, vlastní výpočty

Kdo si trochu prostuduje tyto grafy, vidí jasné rozdíly – samozřejmě je v případě horního grafu problém s velikostí vzorku, neboť celkový objem pohledávek zde nedosahuje ani jedné celé miliardy korun. Upozorňuji, že graf pro podniky s virtuální adresou je v měřítku milionů, graf pro podniky s „obvyklou" adresou je v miliardách korun. Podstatné je ale sledovat procentuální uspokojení a tady je výsledek jasný. Pokud vím, tak v tomto případě jde o zcela ojedinělý výzkum.

Možná předběhnu případnou otázku, ale tím určitě nechceme říci, že by měla být nějak omezena svoboda sídla podnikatelských subjektů. To by skutečně nemělo žádný smysl. Ale ukazuje to jednu z možností naprosto dostupného obezřetného opatření, protože strávit pět nebo deset minut v podnikovém rejstříku opravdu naprosto elementární kontrolou potenciálního partnera skutečně nijak transakční náklady neovlivní.

A ono ostatně obecně platí, že české podnikatelské subjekty by mohly za relativně nemnoho peněz nákladů udělat o dost více v eliminaci rizik, která podstupují. V knize insolvenční řízení jich zájemci najdou – při trochu pečlivějším čtení – hned několik.

Prodlužuje se nebo zkracuje délka insolvenčních řízení? Liší se u jednotlivých soudů?

Občas na jednoduchou otázku existuje pouze dost složitá odpověď. Když bych to měl opravdu velmi, ale velmi zjednodušit, tak se doba trvání insolvenčních řízení zkracuje. Jenže mluvit o zkracování v zemi, kde stále ještě

Pustili jsme se i do zajímavějších témat, jako je třeba četnost šikanózních návrhů

běží několik stovek případů zahájených a uskutečňovaných podle zákona o konkurzu a vyrovnání, to znamená případů, které započaly před deseti a více lety… Nicméně data ukazují zkrácení především u případů, kde nedochází k prohlášení úpadku dlužníka, ať se to již stane z jakéhokoliv důvodu. Určitá tendence naznačující skutečné krácení doby řízení je ale i u těch, kde proběhne insolvenčních proces v jeho celku, tedy se zjištěním pohledávek a jejich zpeněžením.

Průměrná délka řízení se naprosto jistě významným způsobem zkrátila

Každopádně můžeme říci, že oproti době účinnost předchozího zákona se průměrná délka řízení naprosto jistě významným způsobem zkrátila a to tvrzení platí naprosto jistě i přes skutečnost, že z oněch časů v podstatě nejsou relevantní statistická data. Podobně můžeme říci, že například u řízení započatých v prvních letech účinnosti současného insolvenčního zákona, byla jejich délka obvykle vyšší, než u řízení započatých později. Ale všechna podobná zevšeobecnění jsou ošidná.

Věřitelé se smluvním zajištěním jsou obvykle uspokojeni výrazně více

Platí totiž jistý paradox, který je zcela přirozený. I kdybychom měli k dispozici údaje za naprosto všechna pravomocně ukončená řízení, což nemáme, disponujeme totiž souborem 3222 případů, což je asi dvaceti procenty takových řízení z let 2008 až 2015, tak samozřejmě skupina těch řízení, která byla zahájena třeba v roce 2013 nebo 2014 bude vykazovat nejkratší dobu trvání. Což je jasné, protože budeme moci pracovat pouze s těmi řízeními, která jsou ukončena. Jenže zároveň jich stovky pokračují a my nemůžeme ani předpokládat, jak dlouho pokračovat také budou.

Čili lepší je to brát z pohledu nikoliv roku zahájení, ale roku ukončení. I zde ale vidíme určité zkracování času – i když je statisticky zatím dosti málo průkazné.

Jaká je reálná efektivita insolvenčních procesů? Roste nebo klesá?

To je stejný příběh. Celkově lze tvrdit, že roste. A to jak v porovnání se starým zákonem, kde to je – myslím – opravdu nesporné, tak i během doby účinnosti zákona nového.

Já bych u této tabulky například varoval před důsledným čtením a hledáním přesné křivky – statistika insolvencí je velmi ošidná. V jednom roce se vám mohou sejít dva nebo tři významné případy, které posunou výsledkovou řadu do výkyvu – ať již kladného či záporného. Takže data za rok 2008 berme opravdu s rezervou, protože tam jde o čísla z minima případů – šlo o skutečně jednoduchá řízení, která celá proběhla velmi rychle a s neobyčejně příznivým výsledkem pro věřitele. I tak je vidět anomálie mezi uspokojením zapodstatových a jim na roveň postavených pohledávek, k čemuž přispěl jeden opravdu specifický případ. Ony vůbec případy s vysokými pohledávkami postavenými na roveň pohledávek za podstatou vytváří určitý zmatek v datech – ale jde o případy, kde jsou především vysoké pohledávky dlužných mezd a přitom majetek firmy se ukáže v podstatě nulový. Podobně je potřeba chápat i otázku zajištěných pohledávek – věřitelé se smluvním zajištěním jsou obvykle uspokojeni výrazně více, než ukazují data, jenže naopak další zajištění věřitelé, kteří disponují například soudcovským zástavním právem, obvykle nebývají uspokojeni vůbec. Tuto situaci řešila až novela účinné v roce 2014, jenže i případy ukončené v roce 2015 se k novému rozlišení obvykle nedopracovaly. Ale to uspoko-

Uspokojení jednotlivých věřitelů a skupin pohledávek u řízení s dlužníky s obvyklou adresou

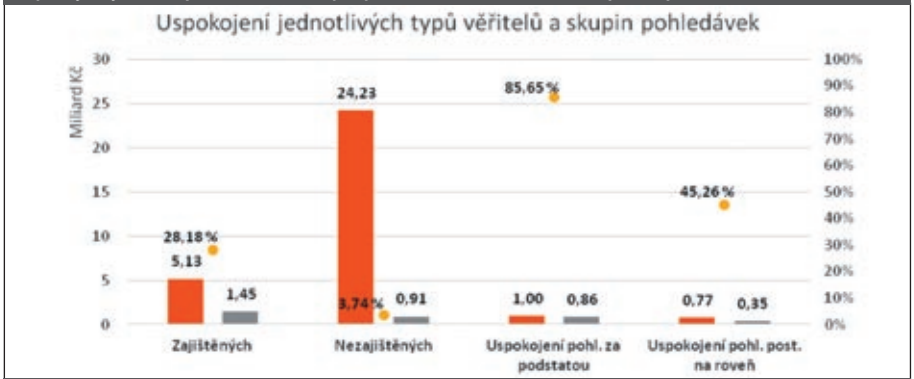

Zdroj: www.vyzkuminsolvemnce.cz, vlastní výpočty

Délka řízení, ve kterých nebyl vyhlášen úpadek (základní data)

	Průměr (dny)	Medián (dny)	Medián/průměr	Počet řízení
KS v Plzni	244	80	32,8	5
KS v Brně	226	170	75,2	7
KS v Ostravě	211	51	24,2	11
KS v Českých Budějovicích	202	201	99,5	3
KS v Hradci Králové	185	118	63,8	109
KS v Ústí nad Labem	184	44	23,9	240
MS v Praze	128	34	26,6	1085
KS v Praze	102	79	77,5	12
Celkem	145	37	25,5	1472

Zdroj: www.vyzkuminsolvemnce.cz, vlastní výpočty

Časové rozlišení uspokojení věřitelů (redukovaný vzorek), čas dle roku pravomocného ukončení řízení (2008–2015)

Pohledávky	Uspokojení v %							
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Zajištění	29,07	16,93	13,53	36,92	42,23	34,91	21,00	44,52
Nezajištění	7,48	3,17	5,92	3,52	0,92	6,35	2,21	7,19
Za podstatou	60,98	50,55	83,11	74,33	86,51	91,16	89,67	87,54
Na roveň	84,00	29,43	68,34	57,29	42,16	40,39	47,17	32,51

Zdroj: www.vyzkuminsolvence.cz, vlastní výpočty

jení je vyšší a my ho odhadujeme nad 60 procent u věřitelů se smluvním zástavním právem.

Jak lze využít závěry Centra pro restrukturalizaci a insolvenci v praxi? Pomohou například vytvořit návrhy změn legislativy, které by umožnily zvýšit výnosy z insolvenčních řízení pro věřitele? Tím by i napomohly zvýšit konkurenceschopnost české ekonomiky...

To je smysl naší práce. Těch podnětů a námětů jsme na různých fórech, konferencích, jednání předložili řadu a mnohé z nich jsou již nyní součástí zákona nebo se o nich vede další diskuze. Ale ono nejde jenom o legislativu. Centrum působí i v expertní rovině, v oblasti pedagogické a v dalších. Určitě třeba mohu říci, že co se týká odborné přípravy budoucích ekonomů, tak v oblasti vymáhání pohledávek, insolvenčních řízení a také restrukturalizačních či reorganizačních procesů je nyní na podstatně vyšší úrovni, než tomu bylo před deseti lety. To je možná důležitější, než jednotlivé změny zákonů.

Nakolik jsou podle vás opodstatněné obecné pochybnosti o férovém průběhu insolvencí? Veřejnost je v tomto ohledu spíše skeptická, zvlášť když zajištěný věřitel získá často jen část své pohledávky a nezajištěný mnohdy vůbec nic...

Tak fakt, že věřitelé nezískají sto procent pohledávek, do jisté míry plyne z logiky věci a z toho, že dlužník je defaultu a v úpadku. I když z našeho výzkumu známe i případy menších firem, které prošly insolvenčním řízení a na konci byl nerozdělený zbytek podstaty vyplacen dlužníkovi. Ale to je skutečně naprosto výjimečné a to nejen u nás – to je extrém kdekoliv na světě. Část našich návrhů směrem k legislativě směřovala právě k tomu, aby bylo zamezeno v nejvyšší možné míře šikaně, tedy zneužívání insolvenčních řízení. Pochopitelně důležitým faktorem je vytvoření rozumných překážek pro vytváření účelových věřitelů pomocí nelegálních transakcí – tady hraje nemalou roli elektronické podávání přihlášek pohledávek, protože zde může začít fungovat určitý varovný systém tehdy, když přihláška vykáže některé charakteristické znaky.

Jinak u zneužívání insolvenčního systému jako celku platí něco podobného, co se objevuje i u jiných mediálně zpracovávaných témat. K veřejnosti se dostávají extrémní případy, které jsou pak dlouze diskutovány. Z pohledu externisty se pak zdá, že ten prostor je jedna velká džungle, jenže vedle běží stovky nebo tisíce případů, kde se ty děje nenajdou, protože tam prostě nejsou. Ale jinak to samozřejmě je opravdu velký problém a opravdu je třeba se jím stále zabývat a stále pracovat na tom, aby legislativa držela krok s novými postupy podvodníků a nájezdníků.

Celkově jsem ale přesvědčen, že se situace spíše lepší. Nejde to tak rychle, jak by si člověk přál a stále platí, že každý účastník insolvenčního řízení musí být soustavně „v pozoru", ale určitě je to lepší než před několika lety.

Předseda Ústavně právního výboru Poslanecké sněmovny Jeroným Tejc ve spolupráci s Centrem pro restrukturalizaci a insolvenci připravil pozměňovací návrh k vládnímu návrhu zákona. V čem tato změna spočívá, respektive jak tento pozměňovací návrh insolvenční zákon změní?

Jde o včlenění tak zvané „mezery krytí" do insolvenčního zákona a novelu, která tuto změnu přináší, již podepsal i prezident republiky. Od půlky roku bude účinná. Je to lepší vymezení toho, jak provádět test likvidity. Zatím není možné tu věc popsat detail-

Insolvenční řízení nejsou hledáním spravedlnosti, ale únosného ekonomického řešení krizové situace

Vysoká škola ekonomická v Praze.

CRI se nyní soustředí na rozvíjení poradenství a na pedagogickou oblast

ně, protože prováděcí předpis je ještě v legislativním procesu, ale v podstatě to umožní zamezit pochybnostem kolem testu likvidity. Jde o model, se kterým jsou dobré zkušenosti v zahraničí, především v Německu a pokud se ho povede opravdu kvalitně zapracovat do systému, mělo by to jak dlužníkům, tak především věřitelům výrazně zjednodušit pozici při prokazování úpadku – ať již negativně z pohledu dlužníka bránícího se šikanóznímu návrhu, tak i pozitivně z hlediska věřitele tam, kde současná definice úpadku nabízí dosti velké pole pro interpretaci. Je tu i další vliv – dojde k poměrně preciznímu prozkoumání reálné schopnosti podniku v oblasti cash-flow, což může v některých případech pomoci hledání způsobu řešení úpadku. Totiž v rozhodování mezi konkurzem a reorganizací.

Co si od této změny slibujete?

Obecně platí, že insolvenční řízení nejsou hledáním spravedlnosti, ale únosného ekonomického řešení krizové situace. Nicméně správné zavedení mezery krytí pomůže i té spravedlnosti. Dává soudu efektivní nástroj k posouzení a k provedení testu likvidity.

Příprava této novely insolvenčního zákona tedy již úspěšně skončila...

Jak jsem již uvedl, tato konkrétní novela bude účinná od poloviny roku. Ale v práci je již další a tam probíhají nyní diskuze o dlouhé řadě námětů, které znovu mohou posunout celý systém k daleko větší transparentnosti. Ovšem to bude ještě dlouhá cesta a přijetí bude možné nejdříve během příštího roku, účinnost při nejlepším od ledna 2019. Jenže to je z hlediska insolvenčního práva vlastně za chvíli.

Budete ve výzkumu insolvencí pokračovat? Co vás čeká v nejbližší době?

Pokračujeme a budeme pokračovat. CRI se nyní soustředí na rozvíjení poradenství a na pedagogickou oblast, samozřejmě jsme připravení – pokud bude přetrvávat zájem z posledních let – podílet se aktivně na legislativní práci. Považujeme za nutné vyřešit například situaci § 44 zákona o DPH, která z pohledu nezajištěného věřitele, jehož pohledávka je opatřena DPH, jednoznačně zvýhodňuje jako řešení úpadku dlužníka konkurz. Jsou zde hluboké a rozsáhlé konsekvence insolvenčního zákona se zákonem o dani z příjmu právnických osob, kde je nutné dosáhnout některých změn. To všechno je potřebné propočítat, promyslet, zjistit četnost takových případů, jejich dopad na věřitele, dlužníky a motivaci jednotlivých skupin a pak navrhnout racionální řešení.

Podle mého názoru se podařilo za poslední roky insolvenční zákon významným způsobem zlepšit. Opravdu významným. Ale stejně tak platí, že od ideálu jsme stále hodně daleko.

EXEKUCE SE NEVYHÝBAJÍ ANI DŮCHODCŮM. LONI JICH BYLO PŘES 85 TISÍC

ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ (ČSSZ) KAŽDOROČNĚ ZAZNAMENÁVÁ ZNAČNÝ NARŮST POČTU KLIENTŮ, KTEŘÍ MAJÍ EXEKUČNÍ SRÁŽKU, NEBO SRÁŽKY Z DŮCHODU. JE TOMU TAK V PŘÍPADECH, KDY BYL NAŘÍZEN VÝKON ROZHODNUTÍ SOUDEM, VÝKON ROZHODNUTÍ VE SPRÁVNÍM ŘÍZENÍ ČI V KONKURZNÍM ŘÍZENÍ, VE VYROVNACÍM ŘÍZENÍ A INSOLVENČNÍM ŘÍZENÍ SRÁŽKAMI Z DŮCHODU.

TEXT: KAREL ŽÍTEK, FOTO: KN

V České republice počet lidí, kteří mají exekuci na důchod, v posledních letech roste zhruba o pět tisíc ročně. Například v roce 2000 evidovala ČSSZ asi 15 700 těchto exekucí, v roce 2006 necelých 31 tisíc. Ke konci loňského roku spočítala, že jich bylo již 85 028. (Viz tabulka).

Nízké důchody bez srážek

Největší skupinu tvoří starobní důchodci. Těch bylo loni zhruba 50 tisíc. Ostatní berou důchod invalidní nebo pozůstalostní. ČSSZ z důchodů sráží, pokud to nařídí soud či exekutor exekučním příkazem, nebo pokud rozhodnutí padlo ve správním, konkurzním nebo insolvenčním řízení. Srážky se provádějí za podmínek stanovených zákonem. Roste také počet případů, u nichž byla nařízena exekuce, ale srážky kvůli nízké výši důchodu nemohou být prováděny. To se týkalo přibližně 45 tisíc důchodů.

Moravskoslezský kraj „na špici“

Průměrná výše exekuce „zadlužených“ klientů ČSSZ činila v prosinci 2016 celkem 1 913 korun, průměrný věk „dlužníků“ byl 61 let. Nejvíce důchodců v exekuci bylo v Moravskoslezském kraji – celkem 11 713, v Ústeckém 11 636 a ve Středočeském 9 249. Naopak nejméně pak v kraji Vysočina – 2 924. Rovněž průměrná exekuční srážka byla v Moravskoslezském kraji nejvyšší – dosáhla 2 337 korun. Nejnižší průměrná exekuční srážku ve výši 1 721 korun věřitelé obdrželi z kraje Karlovarského.

Dluhy často vznikají nesplácením půjček

Evidenci důvodů exekucí ČSSZ nesleduje. Ze zkušeností při zpracování lze uvést, že dluhy často vznikají nesplácením půjček nebo ručením za ně, na prodejních zájezdech, při nákupu zboží na splátky, v důsledku neplacení výživ-